

भाषांतर करताना :

आजच्या माहिती तंत्रज्ञानाच्या जगात माहितीचा विस्फोट हे आपल्या जीवनाचे अविभाज्य अंग बनले आहे. विज्ञान, साहित्य, तंत्रज्ञान, राजकारण, समाजकारण, माहिती तंत्रज्ञान, व्यापार, व्यवस्थापन.... कोणतेही क्षेत्र विद्यारण्य घेतले, तरी त्या क्षेत्रातील ज्ञानाचा, माहितीचा खूप भाग भाषांतरित असतो, असे म्हटले तर ते अतिशयोक्तीचे होणार नाही.

जागतिकीकरणामुळे आज विविध देशात नोकरी, व्यवसाय यांच्या संधी उपलब्ध झाल्या आहेत. या सान्याच्या परिषाम म्हणून भिन्न-भिन्न भाषा बोलणारी, भिन्न संस्कृतीची माणसे एकत्र काम करू लागली आहेत. अशा काळात एकमेकांच्या भाषा शिकणे गरजेचे झाले आहे. आपल्या कार्यक्षेत्रामध्ये यशस्वी होण्यासाठी माणसे बहुभाषिक होऊ लागली आहेत. ज्ञानसंपादनासाठी इतर भाषा शिकण्याची नितांत आवश्यकता निर्माण झाली आहे. त्यामुळे भाषांतरकारांच्या कामाची व्याप्ती अफाट वाढली आहे. एकमेकांचे म्हणणे एकमेकांना समजण्यासाठी भाषांतराला पर्याय नाही. सर्व जगाची भाषा एकच नसल्याने ही देवघेव आणि दळणवळण अनेक भाषांबरोबरच प्रामुख्याने इंग्रजीतून खूप मोठ्या प्रमाणात होते. त्यासाठी भाषांतर हा विषय खूप महत्त्वाचा ठरतो. भाषांतराच्या विषयाची व्याप्ती खूप मोठी असली तरी आपण त्याचा विचार इंग्रजी व मराठी या दोन भाषांपुरता मर्यादित करणार आहोत.

एखादी साहित्यकृती ही भाषांतरामुळे अनेकजणांपर्यंत पोहोचणार असते आणि कायमची उपलब्ध राहणार असते. याशिवाय, भाषांतरामुळे पुनर्निर्मितीचा आनंद मिळतो तो वेगळाच! माहितीपर किंवा विज्ञानक्षेत्रातील भाषांतरे करणे व साहित्यकृतीची भाषांतरे करणे, यात फार मोठा फरक आहे. माहितीपर भाषांतरामध्ये वस्तुनिष्ठ आणि सुबोध असे भाषांतर करण्याला महत्त्व आहे. मात्र साहित्यकृतीचे भाषांतर करताना भाषांतरकाराला परक्या संस्कृतीचा, सामाजिक परिस्थितीचा, ऐतिहासिक काळाचा, परकीय भाषेचा बारकाईने अभ्यास करणे आवश्यक ठरते. ज्या भाषेत भाषांतर करायचे आहे, त्या भाषेची उपजत समज आणि अभ्यासपूर्ण ज्ञान असावे लागते.

साहित्यकृतीचे भाषांतर करताना शब्द हे माध्यम आहे, शब्दाला प्रतिशब्द देणे हे अंतिम उद्दिष्ट नाही, हे कायम लक्षात ठेवावे. भाषांतर करताना विचार, भाव, त्या विचाराची-भावनेची तीव्रता, सौम्यता, जात, पोत जाणून घेणे, महत्त्वाचे ठरते.

मूळ लेखकाचे म्हणणे सर्व बाजूंनी नीट समजावून घेऊन आपल्यासाठी, आपल्या वाचकांसाठी त्याचा एक निश्चित अर्थ लावून तो सुसंगतपणे भाषांतरातून व्यक्त होण्यावर भाषांतराचे यश अवलंबून असते. इंग्रजीतून मराठीत भाषांतर करायचे असेल, तर भाषांतरित मराठी हे मराठी वाटले पाहिजे. म्हणजे आपण मुळातून मराठीतूनच वाचतो आहोत, असे वाचकाला वाटले पाहिजे. अर्थातच, असे भाषांतर हे आदर्श भाषांतर होय. मूळ अनुभवाशी पूर्ण प्रामाणिक राहणे आणि मराठी भाषेचे मराठीपण अबाधित ठेवणे, या दोन्ही गोष्टी एकत्र जुळवून आणणे, हे भाषांतरकाराच्या कौशल्यावर अवलंबून असते. कारण प्रत्येक भाषेला त्या प्रदेशाच्या मातीचा गंध असतो, तिथल्या समाजजीवनाशी त्या भाषेचे घट्ट नाते असते, ती भाषा तिथल्या शतकानुशतकांच्या संस्कृतीतून उमललेली असते.

त्यासाठी भाषांतरकाराला आपल्या प्रतिभेवर, व्यासंगावर, समांतर वाक्प्रचारांवर अवलंबून राहावे लागते. त्यासाठी एक उदाहरण घेऊ. इंग्रजीमध्ये 'लाईक फादर लाईक सन' (जसा बाप तसा मुलगा) अशी म्हण आहे; तर मराठीत अगदी त्याच अर्थाची 'खाण तशी माती' ही म्हण आहे. अशावेळी शब्दशः भाषांतराचा प्रश्न येत नाही. इंग्रजीचे मराठीत भाषांतर करताना सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे या दोन्ही भाषा आपल्याला चांगल्या अवगत हव्यात. मराठी आपली मातृभाषा असल्याने ती आपल्याला सहज जमते; पण भाषांतर करताना आपल्याला भाषेची

मराठी भाषेतील शब्दसंपदा, शब्दांच्या बदलत्या छटा, वाकप्रचार, म्हणी इ. गोष्टींचे आपले ज्ञान हवे. इंग्रजी ही परकीय भाषा त्यामुळे तिची वैशिष्ट्ये आपल्याला प्रयत्नपूर्वक अभ्यासाने समजून घ्यायला हवीत. रचना, व्याकरण यातील फरक जाणून घ्यायला हवा.

इंग्रजी आणि मराठी या दोन्ही भाषांची उत्तम जाण असेल, तरच आपले भाषांतर दर्जेदार ठरेल. चांगले भाषांतर आपल्याची पूर्वतयारी म्हणून पुढील गोष्टी जरूर करा:

- १) इंग्रजी वृत्तपत्र वाचणे. (शक्य झाल्यास काही साहित्यकर्तींची पुस्तकेही।)
- २) नवीन शब्दांचे अर्थ पाहताना त्याची अर्थछटा जाणून घ्या.
- ३) इंग्रजी बातम्या ऐका.
- ४) त्या त्या भाषेच्या व्याकरणानुसार वाक्यरचना असते. भाषांतर करताना याचे भान ठेवा.

उदा. He said to his brother. याचे भाषांतर - 'तो आपल्या भावाला म्हणाला' असे होईल. (तो त्याच्या भावाला म्हणाला, असे नाही.)

- ५) शब्दसंग्रह - अ) हुद्दे, पदनामे इ. शब्द भाषांतर करताना तसेच ठेवावेत. उदा. मेजर, ब्रिगेडियर इ.

आ) मराठीत रुळलेले इंग्रजी शब्द तसेच वापरले तरी चालतील. उदा. टेबल, पेन, गॅस इ.

- इ) शब्दाची छटा ओळखा.

उदा. To laugh - मोठ्याने हसणे, To smile - स्मितहास्य करणे, To titter - कुत्सितपणे हसणे.

- ई) वाकप्रचाराला पर्यायी चपखल वाक्यप्रचार, म्हण वापरा.

उ) त्या त्या भाषेतील वाङ्मयीन संकेत, सामाजिक संकेत, आध्यात्मिक संकेत (उदा. ब्रह्म, माया इ.) संकल्पना लक्षात घ्या.

एकूण इंग्रजीचे मराठीत वा मराठीचे इंग्रजीत भाषांतर करताना दोन्ही भाषांची मर्मस्थळे लक्षात घेऊन त्या त्या भाषेच्या सौंदर्याशी सुसंगत असे अर्थपूर्ण अचूक भाषांतर करणे आवश्यक असते. असे भाषांतर अर्थवाही व ज्ञान पोहोचवणारे तर असतेच; पण त्याबरोबर पुनर्निर्मितीचा आनंदही देऊन जाते.

मराठी उतान्याचे इंग्रजी भाषांतर

जरा शेतकऱ्यांच्या जीवनाकडे तर नजर टाका. घरात भले फाके पडत असोत. शेतकऱ्याची बायको आपले काळीज कठोर करते. घरात असलेले थोडेसेच धान्याचे दाणे ती बियाणं म्हणून वापरते. तुम्ही म्हणाल-कशी वेडी बाई ही! मुलांना उपाशी टाकून धान्य मातीत मिसळते! पण याच दाण्यातून हजारो दाणे उगवणार असतात. ही पुनरुत्थानाची प्रक्रिया असते. अशीच हिंमत आणि फळाची वाट पाहण्याचा धीर तरुणाईला असायला हवा.

समाजाचा रथ रचना आणि संघर्ष या दोन चाकांवर चालतो. तुम्ही आमच्या रथावर पाहिजे तो ध्वज उभारा. ताल, निळा, हिरवा, केशरी. पण रथ चालणार तो या दोन चाकांवरच! बुद्धी आणि प्रयत्न यांचे सामरस्य झाले नाही, तर काहीच घडत नाही. चीनमध्ये माओने बुद्धी आणि श्रम यांचे मजबूत संघटन केले. त्याचा कार्यक्रम सुदीर्घ होता. आवाज बुलंद होता.

संकल्प आणि सिद्धी यांचे सतत स्मरण ठेवणे हाच खरा धर्म! तुम्ही पाहिजे तर शेतात काम करा, कारखान्यात करा, पाहिजे तर शुश्रूषा करा, अध्यापन करा. त्यातूनच तुमचा धर्म प्रकट होत असतो. आपल्या कर्मातून धर्माचा आविष्कार होत असतो. केवळ गप्पा, प्रवचनं, धर्मग्रंथ यातून नव्हे!

प्रत्येक कार्यक्रमाला तीन चरण असतात अध्ययन, संशोधन व विस्तार! त्यातला कोणताही पाय लहान असून चालत नाही. आणखी एक तिपाई आहे - स्नेह, विश्वास व शक्ती यांची! युवा तो जो आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा आपल्या कर्मांवर उमटवतो.

मला माहीत आहे, माझे शब्द चामडी उघडणारे रक्तबंबाळ करणारे आहेत. पण पाहा, ते चाबकाचे फटके पाठीवर उमटून माझीच पाठ कशी रक्ताळली आहे! मी जेव्हा बोलतो, तेव्हा मी बोलत नसतो, माझी वेदना बोलत असते. मी कोणी उपदेश देणारा संत नाही. माझ्यातही अनेक दोष आहेत. पण घामातून मी जीवनाला माधुर्य आणते आहे. जेव्हा प्रेम, विश्वास आणि सामर्थ्य यांचा; जेव्हा दर्शन, तळमळ आणि करुणा यांचा; शिक्षण, संशोधन आणि विस्तार यांचा रस्ता आपण धराल आणि एकेक पाऊल पुढे टाकाल, तेव्हा विजय निश्चित आहे.

भाषांतर :

Have a glance at the life of a farmer. Let hunger strike their children, the wife of the farmer, keeping stone on her heart, preserves the leftover grains for sowing. You may say, "How mad she is!" She is laying the precious grains into the soil, instead of feeding her children. But she knows that those grains are going to multiply in thousands. This is the process of rising again. Our youth should have daring spirit and patience like her.

The chariot of society runs on the two wheels of constructive work and battle against evils. Whatever may be the colour of the flag on your chariot— red, blue, green or saffron. It runs on these wheels only. Without integration of wisdom and work, nothing happens. In China, Mao united wisdom and work strongly. His programmes were long enough and loud enough.

Always remembering our future plans and bringing them in reality means following the true religion. You may work in fields, factories, hospitals or schools; working devotedly means following the religion you proclaim your religion through your deeds; not through your words, sermons or religious books.

Every programme has three columns - studies, research and extention. All these columns must be of the same height. There is one more tripod - It is of love, faith and strength. Youth puts his signature on every action of his life.

I know, my words serve as a cracking whip, but believe me, the whip is on my own back and you can see the bleeding on it. When I speak, it is a version of a man who has suffered a lot. It is not serman of a sage or priest. I am not a saint. I am also a man with many pores. Through sweat I have sweetened my life. You can never sweeten your life without sweat. The moment you follow the path of love, faith and strength; of vision, passion and compassion; of education, research and extention; friends, you are condemned to succeed.

सरावासाठी उतारे

पुढील उतान्यांचे इंग्रजीमध्ये भाषांतर करा.

१) जगासाठी धैर्यशालिनी, स्वदेशात अवहेलना!

वयाच्या अवघ्या १५व्या वर्षी मलाला युसूफजाई जगाच्या नजरेत आली. मुर्तीना शिकता यावे, या उद्देशाने पछाडलेल्या मलालावर तालिबानी अतिरेक्यांनी जीवघेणा हल्ला केला. ती जवळपास मृत्यूच्या दरवाजात जाऊन परत आली. मात्र तेव्हापासून ती सगळ्यांच्या कौतुकाचा विषय बनली.

स्वात खोरे म्हणजे पाकिस्तान आणि अफगाणिस्तानच्या सीमावर्ती परिसरातील प्रदेश. टोळीवाले, पश्तून, तालिबानी यांचा वावर असलेला हा प्रदेश. अगदी कडूर इस्लामी वातावरण. अशा ठिकाणी मुलींनी शिकण्याची संधीही धर्मबाह्य मानली जाणारी. तिथे ही एवढीशी चिमुरडी मुलींनी शिकावे म्हणून प्रयत्न करित होती. बीबीसीच्या प्रसारणासाठी ब्लॉग लिहित होती. पहिल्यांदा पोरवय म्हणून मोठ्यांनी दुर्लक्ष केले. परंतु सांगूनही ती तिच्या दटावणी, धमकावणी आदी प्रकार सुरू झाले. तरीही ऐकेना, तेव्हा मात्र थेट तिला संपविण्याचाच प्रयत्न आले. जगाने तिला डोक्यावर घेतले. तिच्या आरोग्यासाठी प्रार्थना केल्या. परंतु स्वात व्हॅलीमध्ये मात्र तिला संयुक्त राष्ट्रांमध्ये शेकडो प्रतिनिर्धिसमोर मलालाने केलेले आत्मविश्वासपूर्ण भाषण आजही अनेकांच्या पळे अतिरेक्यांना वाटले, आपण हिचे उद्दिष्ट आणि महत्त्वाकांक्षा संपवून टाकू. प्रत्यक्षात 'अतिरेक्यांच्या हल्ल्यामुळे आमच्यातील भीती, अगतिकता आणि दुर्बलता संपली आणि शक्ती व धैर्याचा जन्म झाला', असे वास्तववादी विचार मलालाने मांडले, तेव्हा सगळ्यांनी उभे राहून टाळ्यांच्या गजरात तिला मानवंदना दिली.

इतकी खंबीर आणि कणखर मलाला जीवघेण्या हल्ल्यानंतरही अगदी तालिबानांचाही द्वेष मात्र करित नाही. "मला जगाने गोळी घातली, तो माझ्यापुढे आला आणि माझ्या हातात बंदूक असली तरीसुद्धा मी त्याच्यावर गोळी चालवणार नाही." या तिच्या उद्गारांनी तर अवघे जगच जिंकून घेतले होते.

दुसरीकडे मलालाला आपल्या घरी, गावी परतणे आता मुश्कील होऊन बसले आहे. ती आणि तिचे कुटुंबीय आता ब्रिटनमध्येच स्थायिक झाले आहेत. ती परत गेली, तर अतिरेकी तिला आणि कुटुंबियांनाही मारून टाकतील, हे नक्की आहे.

या सगळ्या परस्परविरोधी वातावरणात मलालाला ठाम आधार आहे तो वडिलांचा. किंबहुना, त्यांच्यामुळेच ती एवढे धाडस करू शकली आहे. शांततेसाठीचे नोबेल पारितोषिक मिळवून मलालानेही एक इतिहास रचला आहे.

२) खरं धैर्य कशात आहे?

धैर्य म्हणजे टीका सहन करण्याचं सामर्थ्य. सदोष वर्तनाचं समर्थन करणं तसं सोपं असतं. आपल्यावरच बंधन घालणारे, आपल्याला संकुचित करणारे आपलेच विचार, आपल्यावर होणारे खोटे आरोप, आपल्याला तुच्छ लेखलं जाणं, आपला अहंगंड आणि आपला कामचुकारपणा या सर्व गोष्टींना आव्हान देणं, त्यांचा सामना करणं, यासाठी मात्र धैर्य लागतं.

खरंच, सन्मानानं जगण्यासाठी एखाद्या योद्ध्याचं धैर्य लागतं. तुम्ही काहीही करत असा, तुमच्यावर टीका होणारच. आणि हे टीकाकार कधी कधी तुम्हालाही पटेल असं बोलतात. आपण जेव्हा एकटे पडतो तेव्हा ठामपणे, न डगमगता उभं राहणं यात खरं धैर्य आहे. अल्पमतात असतानाही गुलामांच्या मुक्तीच्या जाहीरनाम्यावर सही करून अहम लिंकननं धैर्याचा आदर्शच घालून दिला.

स्वतःशी आणि समाजाशी प्रामाणिक असणं, सत्यनिष्ठ असणं म्हणजे धैर्य. आपल्या मूल्यांशी बांधिलकी घेऊन कुठं लढायचं आणि कुठं माघार घ्यायची हे ठरवणं म्हणजे धैर्य. पण एक सावधगिरीची सूचना - भंपकपणातून झालेल्या धैर्यापासून स्वतःचा बचाव करा. खरं धैर्य कृतीतून दिसतं. बडबड करण्यातून नाही. उघड-उघड मतभेद व्यक्त झाले लोक धोकादायक नसतातच, पण तुमच्याशी असतेले मतभेद जे लोक तुम्हाला कधी कळूच देत नाहीत, ते खरे धोकादायक. नैतिक धैर्य मूल्यांपासून जन्म घेतं आणि या मूल्यांवरच निष्ठा ठेवतं.

विश्वास सामर्थ्य देतो; पण शंकेखोर मन मात्र दुबळं बनत जातं. धैर्यशील लोक कठीण परिस्थितीचा सामना हिंसासामर्थ्य पणाला लावून करतात. मित्रे लोक मात्र नेहमीच आडमार्गाचा, चोरटेपणाचा आणि विपर्यस्त असा मार्ग सामना करतात.